

ROZVOJ VENKOVSKÉHO PROSTORU V ANTROPOGENNĚ ZATÍŽENÉ KRAJINĚ SEVERNÍCH ČECH.

Jaroslava VRÁBLÍKOVÁ – Miroslav HLÁVKA – Petr VRÁBLÍK

Abstract: Evaluation of conditions in the North Bohemia region – districts of Chomutov, Most, Teplice and Ústí nad Labem, to take advantage to the agriculture use. Influence of the industrial activities has a negative impact on the agroecosystem. Reclamation of the anthropogenic afflicted areas make a usage of the countryside.

Key words: anthropogenic area, reclamation, agriculture, North Bohemia

Úvod

Krajina v Podkrušnohoří byla ve 20. století výrazně ovlivňována člověkem. Docházelo zde k rozvoji průmyslu a zejména těžby hnědého uhlí. Patřila mezi nejvíce zatížené oblasti ve střední Evropě s vážnými dopady do životního prostředí, byla součástí tak zvaného „Černého trojúhelníku“ (ČR, Polsko, Německo). Rozvoj průmyslu a zejména těžby sebou přinášel i zvýšení počtu obyvatel, hustoty zalidnění, s tím byly spojeny i urbanizační procesy.

Těžba ovlivňuje krajinný ráz, vytváří zcela novou krajinu, s čímž souvisí i změna mikroklimatu, negativně působí na biotu, je provázána značným úbytkem zemědělské a lesní půdy, ovlivňuje hydrologický systém, znečišťuje prachovými částicemi, ale i hořením a záparami ovzduší. Důsledkem těžby dochází v Podkrušnohorské pánevní oblasti k ovlivnění 26 tis. ha (11% území).

Těžba byla prováděna dočasnými a trvalými zábory zemědělského půdního fondu, tím i změnou krajinného prostředí spojenou s tvorbou vnějších a vnitřních výsypek, složišť popelů, skládek odpadů. Zejména výsypky zásadně změnily konfiguraci krajiny a jejich členění neodpovídá přirozené podobě Podkrušnohoří. Problematický je jejich hydrologický režim.

V podmínkách severních Čech, v podkrušnohorské oblasti vymezené okresy Chomutov, Most, Teplice a Ústí n.L. se bohužel setkáváme s narušenou kulturní krajinou, na části území degradovanou a devastovanou. Degradovaná krajina má narušenou stabilitu a přírodní podmínky jsou negativně ovlivňovány člověkem. Při ústupu negativního působení existuje naděje na její regeneraci, na návrat k autoregulaci a k obnově ekologické rovnováhy.

V oblasti severních Čech se vyskytuje i typ devastované krajiny se značně narušenou původní strukturou, s vážným narušením její autoregulace. Jde o oblast, kde docházelo k exploataci přírodních zdrojů, po těžbě zejména velkolomovým postupem, spojené s enormní zátěží jednotlivých složek životního prostředí.

I na devastovaném území dochází v důsledku cílených rekultivací a postupné revitalizací k obnově území, funkcí krajiny i půdy a zvyšuje se možnost jeho využití ve prospěch člověka.

Jaroslava Vráblíková

Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta životního prostředí

Králova výšina 7, 400 96 Ústí nad Labem, CZ, e-mail: vrablikova@fzp.ujez.cz

Ing. Miroslav Hlávka, Univerzita J.E. Purkyně, Fakulta životního prostředí, Králova výšina 7,
400 96 Ústí nad Labem, Česká republika, e-mail: hlavka@sps-ul.cz

Ing. Petr Vráblík, Ph.D., Ústecký kraj

Cíl

Pracovníci Fakulty životního prostředí se od 90.let zabývají problematikou antropogenní zátěže území v severních Čechách a problematikou obnovy degradovaného a devastovaného území. Od r. 2005 byla problematika rozšířena s ohledem na rozvoj venkova, využití území a půdy.

Prezentace dílčích výsledků získaných kolektivem pracovníků FŽP UJEP při řešení projektu MPSV č. 1 J 056/05-2 „Zkušenosti z využití antropogenně postižené krajiny ke strategii rozvoje venkova“ je předmětem předkládaného příspěvku.

Metodika

Oblast Severních Čech, zejména okresy Chomutov, Most, Teplice a Ústí nad Labem byla hodnocena z hlediska životního prostředí jako plošně největší antropogenně postižené území v ČR. Dominovala zde činnost, která negativně zasahovala do krajiny, ovlivňovala venkovský prostor a podílela se na likvidaci přírodních ekosystémů i lidských sídel. Za účelem hodnocení byla prováděna analýza území, dopadů antropogenní činnosti a venkovského prostoru ve vymezeném území, jako podklad pro zpracování návrhů na využívání půdního fondu v této oblasti.

Vlastní práce

Charakteristika územního celku

Chomutovsko-Ústecká oblast se nachází v oblasti Krušných hor a navazující podkrušnohorské pánve. Pohraniční okresy Ústeckého kraje představují souvislý pás území podél česko-německých hranic. I když je zájmové území – okresy Chomutov, Most, Teplice, Ústí n.L. území příhraniční, nelze označit jejich geografickou polohu za okrajovou. Navazuje na důležité rozvojové osy. Národní podkrušnohorská rozvojová osa prochází okresy Severočeské hnědouhelné pánve. V prostoru krajského města Ústí n.Labem se kříží s rozvojovou osou evropského významu, procházející z dánské Kodaně a Hamburku, přes Berlín, Drážďany, Ústí n.L. a Teplice do Prahy, přes Vídeň k Budapešti.

Tvarově představuje Chomutovsko-Ústecká oblast pás lemující Krušné hory. Nejvyšší nadmořskou výšku dosahuje Klínovec (1225 m) a nejnižší v místech, kde Labe opouští ústecký okres. Sledované území dosahuje na relativně malé ploše velkého výškového rozpětí, přes 1050 m.

Tab. č. 1 Základní charakteristiky zájmové oblasti

území	rozloha v km ²	obyvatelstvo tis. r.2002	hustota obyvatel na km ²	nezaměstnanost % 2002	emise na km ² v t
Chomutov	935	124,7	133	17,7	95
Most	467	116,8	250	21,7	107
Teplice	469	126,6	270	18,2	75
Ústí n.L.	405	117,6	290	15,3	29
Chom.-Ústecká obl.	2276	485,7	213	18,5	80
Ústecký kraj	5535	619,3	194	17,1	24
ČR	78864	10203	129	9,8	11

Pramen: ČSÚ a Ústav zdravotních informací a statistiky, Anděl 2004.

V zájmovém území v r.2002 žilo 60% obyvatel Ústeckého kraje, 4,8 % obyvatel ČR a hustota zalidnění 213 na 1 km² patří k nejvyšší v ČR.

Na sledovaném území 4 okresů se nachází 7 správních obvodů (vč. obcí s rozšířenou pravomocí).

V počtu obyvatel zájmové oblasti docházelo k určitým zvrátům v důsledku určitých specifík (odsun něm. obyvatelstva, dosídlování, zánik v důsledku těžby a pod). Přehled viz tab. č. 2

Tab. č. 2 Vývoj počtu obyvatel v letech 1850–2002 (v tis. obyvatel)

	1850	1910	1930	1950	1970	2002
Chomutov	75	136	148	85	104	125
Most	33	117	127	101	117	117
Teplice	43	187	201	130	136	127
Ústí n.L.	47	116	131	94	106	118

Analýza počtu obcí a katastrálních území

Tab. č. 3 Počty obcí a katastrálních území k 1.1. 2005

okres	počet obcí	části obcí	počet katastrálních území
Chomutov	44	173	152
Most	26	75	85
Teplice	34	114	111
Ústí n.L.	23	102	110
zájmové území	127	464	458
Ústecký kraj	354	1140	1057

V zájmovém území se nachází celkem 127 obcí (tj. 36% obcí z celkového počtu v kraji) a 458 katastrálních území.

Analýza půdního fondu

Tab.č.4 Analýza půdního fondu k 1.1. 2005 v ha

okres	zemědělská půda	lesní půda	vodní plochy	zastavěné plochy	ostatní plochy	celková výměra
Chomutov	39246	34429	3150	1156	15553	93534
Most	13550	15486	984	829	15866	46715
Teplice	15972	17291	761	1036	11863	46923
Ústí n.L.	18422	12682	724	903	7714	40445
zájmové území (zú)	87190	79888	5619	3924	50996	227617
% v zú	38,3	35,1	2,5	1,7	22,4	100
Úst. kraj	277616	159030	9925	9232	77686	533489
podíl UK %	52,0	29,8	1,9	1,7	14,6	100
% ČR	54,1	33,5	2,0	1,7	8,7	100

V tab. č.4 je dokumentováno zastoupení jednotlivých kategorií půdního fondu v zájmové oblasti, v Ústeckém kraji a porovnává zastoupení jednotlivých kategorií i v ČR.

V zájmové oblasti je zastoupena podstatně méně zemědělská půda pouze na 38,3% území proti 54,1% zastoupení v ČR. Kategorii, která je v zájmovém území významně zastoupena jsou tzv. ostatní plochy, kam je zařazen těžební prostor a pozemky, na kterých probíhá rekultivace. Ve zbývajících částech Ústeckého kraje stejně jako v ČR je podíl ostatních ploch 8,7%, což je 3,8x

nižší podíl než v pánevních okresech. Největší podíl půdy, která zařazena do kategorie ostatní plochy 34% je na okrese Most.

Rozbor antropogenního postižení území na vybraném územním celku (Most)

Podrobnější analýza byla provedena pro okres Most v tab.č.5.

Tab. č. 5 Stav půdního fondu na okrese Most.

okres Most	zemědělská půda	lesní půda	vodní plochy	zastavěné plochy	ostatní plochy	celková výměra
ha	13550	15486	984	829	15866	46715
%	29,0	33,1	2,1	1,8	34,0	100

Byl hodnocen stav rekultivací do 31.12.2002 a návrh nově zahajovaných rekultivací na období 2003–2012, odhadnut rozsah rekultivací zahajovaných v období od r. 2013 až do vyuhlení. Z uvedené analýzy vyplývá, že v následujícím období bude další část z kategorie „Ostatní plochy“ rekultivována a po ukončení rekultivačního procesu zařazena buď jako lesní pozemky (v současnosti převažují) nebo po obonitování zařazena do zemědělského půdního fondu. Další možností je využití formou tzn. ostatních rekultivací, které nebudou preferovat produkční funkci půdy, ale funkci mimoprodukční, která vede ke zlepšení životního prostředí pro člověka a ostatní organizmy.

Podíl ANTROPOZEMÍ na Mostecku je velmi významný a bude i nadále stoupat. Problematice rekultivačního a revitalizačního procesu je třeba věnovat mimořádnou pozornost jak z hlediska zemědělské půdy, perspektiv jejího využití, tak i kvality prostředí pro život tamních obyvatel.

Předpoklad podílu rekultivovaných ploch z celkového území okresu zemědělské půdy (tab. č. 6).

Tab. č. 6. Předpokládaný rozsah rekultivací na Mostecku

předpokládaný rozsah rekultivované půdy po ukončení těžební činnosti (ha)	celková plocha okresu	půda		
		zeměd.	ostatní plocha	zem+ostatní
11 809,49	46 715	13 550	15 866	29 416
% podíl rekultivovaných ploch	25,3	88,5	74,4	40,1

Diskuse

Problémy využití oblastí, která je spjata v obnovou území po těžbě má svoje specifika. I když se území rekultivuje a dřívější „měsíční krajina Podkrušnohoří“ se podstatně změnila. Přesto je třeba konstatovat, že nově vznikající půdy jsou zařazovány do půdního typu Antropozem a dosažení původního produkčního potenciálu vyžaduje komplexní přístupy. Jedním z nich je pestřejší zastoupení jednotlivých ekosystémů s důrazem na obnovu vodních režimů krajiny. Mimořádnou pozornost je třeba věnovat i sledování mikroklimatu jednotlivých lokalit vytvořit optimální podmínky pro růst a vývoj rostlin.

Závěr

Je předpoklad, že ve spolupráci s pracovníky vědecko-výzkumné základny (zejména Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky, Výzkumného ústavu meliorací a ochrany půdy, UZPI

a dalšími) bude zpracována studie a zkušeností s využití antropogenně postiženého území ke strategii rozvoje venkova a vyúští v „Návrh metodiky hospodaření v antropogenně postižené krajině.“

Literatura

- ANDĚL a kol: Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje. Acta universitatis Purkynianae, č.87, Studia geografica, Ústí n.L. 2004
- FARSKÝ I.: Geografická analýza území Podkrušnohorské oblasti. Podkladová studie pro VaV. Statistická ročenka půdního fondu ČR, Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha 2005.
- VALEŠ J., a kol. Koncepce řešení ekologických škod vzniklých před privatizací hnědouhelných těžebních společností v Ústeckém a Karlovarském kraji. Výzkumný ústav hnědého uhlí a.s. Most, 2003
- VRÁBLÍKOVÁ J., VRÁBLÍK P.: Mimoprodukční funkce zemědělství – cesta k revitalizaci krajiny. str. 48-49 Životné prostredie Vol. 36, No.1, Ústav krajinného ekologie SAV, Bratislava 2002.
- VRÁBLÍKOVÁ J., VRÁBLÍK P.: Možnosti dalšího rozvoje venkovských oblastí v Ústeckém kraji. Str.295-299. Mezinárodní vědecká konference „Konkurenceschopnost regionu – Rozvoj lidských zdrojů“ FSE Univerzity J.E.Purkyně v Ústí nad Labem, 2004

DEVELOPMENT OF THE COUNTRYSIDE IN THE ANTHROPOGENIC AREA CHARGE IN THE NORTH BOHEMIA

Summary

On the north part of the Czech Republic – the districts of Chomutov, Most, Teplice and Ústí nad Labem there are specific conditions for agriculture. The impact of industrial activities is negative for agroecosystem. The revitalisation of anthropogenic area will enable the territory to be exploited.

Recenzovali: Doc. RNDr. Robert Ištók, PhD.
RNDr. Tatiana Mintálová, PhD.